

สาขาวิชาศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

การสอนเสริมครั้งที่ ๑
หน่วยที่ ๑, ๒, ๓, ๔ และ ๑๕
กลุ่มสาระความรู้ด้านประวัติศาสตร์

เอกสารโสตทัศนศึกษา

๑๐๑๕๑

ไทยศึกษา

Thai Studies

จัดทำ รองศาสตราจารย์สุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล
อาจารย์วิมลย์ พงศ์พนิตานนท์

© ๒๕๔๗ ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ การคัดลอก
ส่วนใดๆ ในเอกสารการเรียนการสอนชุดวิชาไทยศึกษาเล่มนี้ ไปเผยแพร่ทุกรูปแบบต้องได้รับอนุญาตเป็น
ลายลักษณ์จากเจ้าของลิขสิทธิ์

สงวนลิขสิทธิ์

เอกสารโสตทัศนชุดวิชา ไทยศึกษา การสอนเสริมครั้งที่ ๑
จัดทำเพื่อเป็นบริการแก่นักศึกษาในการสอนเสริม

จัดทำต้นฉบับ : คณะกรรมการกลุ่มผลิตชุดวิชา

บรรณาธิการ/ออกแบบ : หน่วยผลิตสื่อสอนเสริม ศูนย์โสตทัศนศึกษา
สำนักเทคโนโลยีการศึกษา

จัดพิมพ์โดย : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

พิมพ์ครั้งที่ ๕๐ ภาค ๒/๒๕๕๕ (ปรับปรุง)

การสอนเสริมชุดวิชาไทยศึกษา
ครั้งที่ ๑

ชุดวิชา ๑๐๑๕๑ ไทยศึกษา (ฉบับปรับปรุงใหม่)

การสอนเสริมครั้งที่ ๑

รายชื่อหน่วย

หน่วยที่ ๑	พัฒนาการด้านประวัติศาสตร์ไทยในดินแดนประเทศไทย
หน่วยที่ ๒	พัฒนาการการปกครอง
หน่วยที่ ๓	พัฒนาการเศรษฐกิจไทย
หน่วยที่ ๔	พัฒนาการสังคมไทย
หน่วยที่ ๑๕	แนวการพัฒนาบวรวิถีไทย

สาระหลักของหน่วยที่ ๑ พัฒนาการด้านประวัติศาสตร์ในดินแดนประเทศไทย

๑.๑ ข้อพินิจเบื้องต้น

สังคม วัฒนธรรม และ ประวัติศาสตร์ มีความแนบเนื่องเกี่ยวพันกับกลุ่มคนทุกกลุ่มที่มาอยู่รวมกัน ในทางวิชาการถือว่ามียุคสมัยอยู่ ๓ กลุ่มใหญ่ที่มีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่และพฤติกรรมของมนุษย์แต่ละสมัยในแต่ละสังคม และส่งผลต่อเนื่องถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มคนเหล่านี้ด้วย ปีศาจเหล่านี้ได้แก่ **สภาพภูมิศาสตร์**

วัฒนธรรม และ ปัจเจบุคคล

ในกรณีของประเทศไทย **สภาพภูมิศาสตร์** ได้ก่อผลสำคัญ ๓ ประการต่อพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ดังนี้

๑. การเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์เปิดกว้างต่อการสร้างถิ่นฐาน มีการผสมผสานด้านเผ่าพันธุ์ และวัฒนธรรม จนพัฒนามาเป็นวัฒนธรรมไทยปัจจุบัน
๒. การเปิดกว้างต่อการรับวัฒนธรรมอื่นจากต่างประเทศ
๓. การเป็นดินแดนเปิด ศักยภาพในการปรับประเทศจึงมีความสำคัญอยู่มากต่อพัฒนาการของประวัติศาสตร์ไทย

เมื่อหันมาพินิจเรื่อง**วัฒนธรรม**จะพบว่าโดยทั่วไปแล้วในแต่ละสังคมมีวิวัฒนาการเป็นขั้นตอนคล้ายกันดังนี้

หาพื้นที่ที่เหมาะสม → ตั้งถิ่นฐาน → มีภาษาพูด → ชุมชนขยายใหญ่
ความเชื่อผีสาธเทเวดา
พิธีกรรม ศิลปะพื้น ๆ
เทคโนโลยี ความรู้อื่น ๆ
หัวหน้าชุมชน

→ พัฒนาเมือง → การจัดระเบียบการปกครอง → สร้างสรรค์ศิลปะสืบต่อมา
การจัดระเบียบทางเศรษฐกิจ (วรรณคดี เพลงและดนตรี
การจัดระเบียบทางสังคม นาฏศิลป์ จิตรกรรม
ศาสนา พิธีกรรม ภาษาเขียน ประติมากรรม สถาปัตยกรรม
ความรู้สั่งสมเพิ่มพูน งานแกะสลัก งานช่างอื่นๆ
การละเล่นพื้นบ้าน)

ส่วนข้อพินิจที่สำคัญคือ **วัฒนธรรมไม่หยุดนิ่ง พัฒนาปรับเปลี่ยนตามการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยสิ่งแวดล้อม** ขณะที่ปัจจัยด้านปัจเจกบุคคลโดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับผู้นำหรือผู้บริหารประเทศ จะมีผลต่อวิถีชีวิตและเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ในแต่ละสังคม

๑.๒ จากยุคหินถึงการเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์

ดินแดนประเทศไทยเป็นดินแดนเก่าแก่ มีความเจริญสืบเนื่องกันมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์มาจนถึงสมัยประวัติศาสตร์ สมัยก่อนประวัติศาสตร์ หมายถึง ช่วงเวลาที่มนุษย์ยังไม่ได้คิดประดิษฐ์อักษรขึ้นมาใช้ในการบันทึกเรื่องราวต่างๆ แบ่งกว้างๆ ตามวัสดุที่มนุษย์ในสมัยนี้นำมาใช้ประโยชน์ทำข้าวของเครื่องใช้เพื่อการยังชีพเป็น **ยุคหิน** และ **ยุคโลหะ** ส่วน **สมัยประวัติศาสตร์** นั้นหมายถึง สมัยที่มนุษย์ได้คิดตัวอักษรขึ้นมาใช้ในการขีดเขียนบันทึกเรื่องราวของกลุ่มสังคมตนไว้เป็นหลักฐาน

ยุคหินแบ่งแยกย่อยเป็นยุคหินเก่า ยุคหินกลาง และยุคหินใหม่

ยุคหินเก่า เป็นสมัยที่มนุษย์รู้จักนำ **หิน** ซึ่งเป็นวัสดุธรรมชาติที่อยู่ใกล้ตัวมากจะหาหยาบๆ เพื่อทำเครื่องมือเครื่องใช้ ยังชีพด้วยการล่าสัตว์ เก็บหาอาหารตามธรรมชาติ อาศัยอยู่ตามถ้ำ เพิงผา เร่ร่อนย้ายถิ่นตามแหล่งอาหาร

ยุคหินกลาง มนุษย์สมัยนี้มีวิถีชีวิตที่ไม่ต่างจากมนุษย์ยุคหินเก่าเท่าใดนัก แต่ได้ปรับปรุงเครื่องใช้เครื่องมือหินให้มีคุณภาพดีขึ้น ด้วยการกระเทาะหินให้เรียบและคมขึ้น มีพิธีกรรมฝังศพ

ยุคหินใหม่ รู้จักทำเครื่องใช้เครื่องมือหินให้มีคุณภาพดียิ่งขึ้น ขัดให้เรียบทั้งสองด้าน ที่สำคัญยิ่งก็คือ **รู้จักเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์** ตั้งถิ่นฐานอยู่กันอย่างถาวรเป็นชุมชน การไม่ต้องเร่ร่อนทำให้มีเวลาคิดค้น สร้างสรรค์วัฒนธรรมในด้านต่างๆ ที่จะพัฒนาสืบต่อมา มนุษย์ในยุคนี้มีหลายพวกหลายเหล่า อพยพเคลื่อนย้ายจากที่ต่างๆ มาอยู่ในดินแดนประเทศไทย

ส่วน **ยุคโลหะ** ซึ่งพัฒนาต่อเนื่องจากยุคหินใหม่ในระหว่าง ๕๐๐ ปีก่อน พ.ศ. ถึงประมาณ พ.ศ. ๑๐๐๐ นั้น เป็นยุคที่มนุษย์รู้จักนำโลหะบางชนิดมาทำเครื่องมือเครื่องใช้แทนหิน เริ่มจาก**สำริด** (ทองแดง + ดีบุก) แล้วพัฒนาต่อมาจนรู้จักใช้**เหล็ก**

ในยุคโลหะตอนปลาย การพัฒนาได้เข้าไปสู่สภาพการเป็น **“ชุมชนเมือง”** จึงเป็นช่วงเวลาที่คาบเกี่ยวกันอยู่ระหว่างสมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์ในดินแดนประเทศไทย

การติดต่อค้าขายกับดินแดนที่อยู่ห่างไกลออกไป เช่น อินเดีย จีน โรมัน ผสานกับการรับวัฒนธรรมด้านต่างๆ จากอินเดีย อาทิ ระบบการปกครอง ศาสนา (พุทธ ฮินดู) วรรณคดี ศิลปกรรมและวิทยาการต่างๆ ทำให้ชุมชนเมืองยุคโลหะในดินแดนประเทศไทยดัดแปลงผสมวัฒนธรรมอินเดียที่รับเข้ามาให้สอดคล้องกับความเชื่อ ประเพณี และสภาพแวดล้อมของพื้นที่นั้น แล้วพัฒนาเป็นแคว้นเล็กๆ เป็นเมืองบริวารอยู่ไม่ไกลนัก ตัวเมืองใหญ่หรือเมืองหลวงที่เป็นศูนย์กลางจะมีความสมบูรณ์ในตัวเองคือ เป็นทั้งศูนย์กลางการค้าขาย การคมนาคม การปกครอง และวัฒนธรรม การดำรงอยู่ของแคว้นเหล่านี้ขึ้นอยู่กับ การขึ้นลงของการค้าในภูมิภาค จึงมีความไม่แน่นอนอยู่มาก

การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับแคว้นต่างๆ ในช่วงนี้ (พุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๑) อาศัยหลักฐานด้านภูมิศาสตร์และโบราณคดีเป็นหลัก เสริมด้วยข้อมูลจากหลักศิลาจารึก ตำนาน และจดหมายเหตุจีนเป็นส่วนประกอบสารสนเทศที่ได้มาจึงเป็นความรู้กว้างๆ ที่ยังไม่แจ่มชัด

ส่วนการเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ในดินแดนประเทศไทยนั้นเริ่มเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๐๐๐ ตามการศึกษาค้นคว้าของอาจารย์ชิน อยู่ดี

๑.๓ แคว้นโบราณในประเทศไทย (พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๙)

จากพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๙ พื้นที่ภาคกลางในดินแดนประเทศไทยที่อยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ซึ่งรวมไปถึงพื้นที่ทางปากตะวันตกและตะวันออกของลุ่มแม่น้ำด้วย มีแคว้นสำคัญที่ดำรงอยู่เนืองกันในระยะแห่งกาลเวลา คือ แคว้นทวารวดี ละโว้ อโยธยา และสุพรรณภูมิ แคว้นในภาคกลางเป็นพื้นฐานของการก่อเกิดอาณาจักรอยุธยาใน พ.ศ. ๑๘๙๓

ส่วนทางภาคเหนือในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๙ มีแคว้นที่ก่อเกิดขึ้นและดำรงบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์ไทยช่วงนี้คือ แคว้นหริภุญชัย แคว้นล้านนา และแคว้นสุโขทัย (ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ สุโขทัยผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา)

ทางด้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งสันนิษฐานว่าพัฒนาเข้าสู่การเป็นชุมชนขนาดใหญ่ในยุคโลหะก่อนภาคอื่นๆ นั้น ในประวัติศาสตร์ไทยช่วงนี้ (พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๙) มีแคว้นสำคัญคือ แคว้นโคตรบูร และกลุ่มเมืองอื่นๆ บ้านเมืองในภาคนี้ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมกัมพูชาหรือขอม

บ้านเมืองทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งมีขอบข่ายพื้นที่อยู่ในบริเวณที่ราบอ่าวไทยฝั่งตะวันออกนั้นมีเมืองโบราณในสมัยทวารวดี เช่น เมืองพระรถ (อำเภอพนสนธิคม ชลบุรี) เมืองศรีมโหสถ (อำเภอโคกปึก ปราจีนบุรี) เมืองดงละคร (อำเภอเมือง นครนายก) ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๙ บ้านเมืองในภาคนี้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับอาณาจักรกัมพูชา ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา

แคว้นสำคัญในภาคใต้ของไทยช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๙ คือแคว้นพรลิงค์ ซึ่งต่อมาพัฒนาเป็นแคว้นนครศรีธรรมราช เป็นแคว้นใหญ่ที่เป็นศูนย์กลางด้านการปกครอง การค้า และศิลปวัฒนธรรมทางภาคใต้ในพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา

๑.๔ อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์

อาณาจักรอยุธยาเกิดขึ้นใน พ.ศ. ๑๘๙๓ จากรากฐานการรวมตัวกันของแคว้นละโว้+อโยธยา และแคว้นสุพรรณภูมิ ที่มีความสัมพันธ์ด้านเครือญาติ จากการอภิเษกสมรสระหว่างพระเจ้าอู่ทอง (ละโว้-อโยธยา) และเจ้าหญิงแห่งแคว้นสุพรรณภูมิ พระเจ้าอู่ทองหรือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ทรงสร้างกรุงศรีอยุธยา ที่ตำบลหนองโสน (บึงพระราม) เป็นราชธานีของอาณาจักรที่ก่อตั้งขึ้นนี้เป็นเมืองที่มีชัยภูมิดีทั้งด้านยุทธศาสตร์ การเกษตรและการค้ากับต่างประเทศ

การมีรากฐานของการก่อเกิดจากแคว้นละโว้-อโยธยาและแคว้นสุพรรณภูมิ อยุธยาจึงมีพื้นฐานที่ดีตั้งแต่แรกก่อตั้งทำให้เจริญรุ่งเรืองได้รวดเร็ว แผ่ขยายอำนาจออกไปได้กว้างขวาง สามารถผนวกแคว้นไทยหลายแคว้นไว้ในอำนาจ จนเกิดสภาพ **การเป็นราชอาณาจักร** ที่มีอยุธยาเป็นราชธานีศูนย์กลาง และเป็นอาณาจักรหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยจารีต ที่สำคัญยิ่งก็คือ อยุธยาได้สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมจากแคว้นไทยหลายแคว้นมาสร้างสรรค์ให้แตกแขนงออกไปอีกมากมาย

ด้วยการจัดระบบการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมที่มีประสิทธิภาพ อาณาจักรอยุธยาจึงดำรงความเป็นศูนย์กลางของโลกคนไทยอยู่ยั่งยืนนานถึง ๔๑๗ ปี (พ.ศ. ๑๘๙๓-๒๓๑๐) แล้วล่มสลายไปเนื่องจากเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า ใน พ.ศ. ๒๓๑๐

หลังจากนั้น ศูนย์กลางอาณาจักรได้ย้ายมาอยู่ที่ธนบุรีและกรุงเทพตามลำดับ

สมัยธนบุรี เริ่มต้นเมื่อพระยาตากสินกอบกู้เอกราชกลับคืนมาได้ แม้ดำรงอยู่เพียงช่วงสั้นๆ ๑๕ ปี (พ.ศ. ๒๓๑๐–๒๓๑๓) แต่มีความสำคัญยิ่ง และมีการดำเนินการเรื่องต่างๆ หลายด้าน ตั้งแต่การรวบรวมบ้านเมืองให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (การปราบชุมนุมการเมืองต่างๆ ๔ ชุมนุมระหว่าง พ.ศ. ๒๓๑๑–๒๓๑๓) การทำสงครามป้องกันอาณาจักร การขยายอาณาเขตให้กว้างขวาง การรื้อฟื้นเจริญสัมพันธไมตรีกับจีน การจัดระบบการปกครอง การฟื้นฟูเศรษฐกิจ ศาสนา ศิลปะ วรรณคดี และวัฒนธรรมด้านอื่นๆ การฟื้นฟูวางรากฐานบ้านเมืองให้มั่นคง

สมัยรัตนโกสินทร์ เริ่มเบิกฟ้าในประวัติศาสตร์ไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ และต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน ช่วง ๖๙ ปีแรกของสมัยนี้ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๓ นั้น (พ.ศ. ๒๓๒๕–๒๓๙๔) เป็น **สมัยแห่งการฟื้นฟูวางรากฐานอาณาจักรให้มั่นคง** ในทุกๆ ด้าน โดยรวมแล้วกล่าวได้ว่า การก่อร่างพัฒนาประเทศบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม รวมทั้งได้ปูพื้นฐานให้แก่การรวมประเทศสร้างรัฐประชาชาติไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕ การเข้าสู่ระบบทุนนิยมในสมัยรัชกาลที่ ๔ การทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น การเริ่มเกิดค่านิยมเรื่องทรัพย์สินเงินทอง การตื่นตัวใฝ่หาความรู้ และการมีโลกทัศน์ที่เน้นความมีเหตุผลมากกว่าสมัยก่อน

ความสำเร็จของการฟื้นฟูบ้านเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จึงเสมือนหนึ่งการเตรียมตัวโดยมิได้คาดฝันให้แก่การเผชิญภัยจักรวรรดินิยมในสมัยรัชกาลที่ ๔ ที่ต่อเนื่องมาอีกหลายรัชกาล ผู้นำไทยเผชิญภัยจักรวรรดินิยมด้วยการดำเนินทางการทูต ผสานกับการปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัยที่เริ่มต้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ ดำเนินการมากยิ่งขึ้นในรัชกาลที่ ๕ และสานผลต่างๆ สืบมาไม่ขาดสาย

โดยสรุปแล้วการปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัยทำให้สังคมจารีตของไทยเสื่อมสลายไปเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ **สังคมสมัยใหม่** ประสบความสำเร็จในการสร้างรัฐชาติไทยและช่วยวางรากฐานให้สังคมไทยพร้อมที่จะรับการพัฒนาและการขยายตัวทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่ในสมัย **การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาฉบับต่าง ๆ ด้วย**

ใน พ.ศ. ๒๕๐๔ รัฐบาลเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นแนวทางกำกับการพัฒนาประเทศ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑ ดำเนินการระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๔–๒๕๐๙ หลังจากนั้นก็มีแผนพัฒนาฯ ฉบับต่างๆ ต่อเนื่องกันมาตลอดจนถึงปัจจุบัน แผนพัฒนาแต่ละฉบับกำหนดช่วงระยะเวลาดำเนินการไว้ ๕ ปี ยกเว้นแผนพัฒนาฉบับแรก ที่นาน ๖ ปี

โดยรวมแล้ว การพัฒนาประเทศในช่วง ๔๐ ปีที่ผ่านมาได้สร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุและความสะดวกสบายหลายด้าน แต่ในขณะเดียวกันก็ก่อให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมหลายประการ จนนำไปสู่วิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจครั้งสำคัญใน พ.ศ. ๒๕๔๐ และส่งผลต่อเนื่องให้เกิดปัญหาอเนกอนันต์ทางสังคมด้วย ปัจจุบัน จึงเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญยิ่งอีกครั้งหนึ่งของสังคมไทย ในการแสวงหาแนวทางพัฒนาที่เหมาะสม และเพิ่มศักยภาพในการปรับตัวให้รับกันได้กับความเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ รวมทั้งความมุ่งหวังที่จะพัฒนาประชาธิปไตยตามแนวทางรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๔๐

สาระหลักของหน่วยที่ ๒ พัฒนาการการปกครองไทย

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับพัฒนาการการปกครองไทย

ข้อมูลทางประวัติศาสตร์และวิธีการทางประวัติศาสตร์ เป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้รายละเอียดเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต ช่วยสร้างความเข้าใจต่อการศึกษาการเมืองการปกครอง แต่ก็มีข้อที่ควรระมัดระวังในการนำมาใช้ ทั้งในแง่ความถูกต้องชัดเจนของข้อมูล และการตีความของนักประวัติศาสตร์ซึ่งอาจมีความคิดเห็นหรือพื้นฐานที่ต่างกันด้วย

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ควรคำนึงถึงในการศึกษาพัฒนาการการปกครอง คือ **ปัจจัยทางประวัติศาสตร์** ได้แก่ **ปัจจัยด้านสังคมและการเมืองภายใน** กับ **ปัจจัยด้านสังคมและการเมืองภายนอก**

๑. ปัจจัยด้านสังคมและการเมืองภายใน คือ “ปรากฏการณ์” ทางสังคมและการเมืองต่างๆที่เกิดขึ้นภายในประเทศ ซึ่งอาจจะแยกพิจารณาได้เป็น ๒ ส่วนคือ

๑.๑ โครงสร้างทางสังคม ประกอบด้วย **ระบบความเชื่อความคิดของผู้คนในสังคมแต่ละยุคสมัย** เช่น ลัทธิความเชื่อ ศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และค่านิยมต่างๆ ที่ยึดถือปฏิบัติกันอยู่ในสังคมนั้นๆ กับ **ระบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในสังคม** ได้แก่ ชนชั้นทางสังคม ครอบครัวและชุมชน ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงในระบบความสัมพันธ์ในสังคมดังกล่าว

๑.๒ โครงสร้างทางการเมืองการปกครอง ประกอบด้วย **รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้ปกครองในแต่ละยุคสมัย** โดยเน้นที่ “**โครงสร้างอำนาจ**” กับ **สถาบันและกระบวนการทางการเมืองการปกครองที่สำคัญ** ที่ทำให้ระบบการเมืองในแต่ละยุคสมัยบ้างก็เข้มแข็ง บ้างก็อ่อนแอ หรือเกิดวิกฤติต่างๆ

๒. ปัจจัยด้านสังคมและการเมืองภายนอก คือ “กระแส” ของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากภายนอก หรือที่เกิดจากการกระทำของชาติอื่น ประกอบด้วย

๒.๑ โครงสร้างทางความสัมพันธ์หรือการเมืองระหว่างประเทศ ได้แก่ รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างกัน เช่น ความเป็น “มิตร” หรือ “ศัตรู” ภายใต้เป้าหมายหรือความต้องการของแต่ละชาติที่เรียกว่า “ผลประโยชน์แห่งชาติ” ของแต่ละชาตินั้น

๒.๒ กระแสการเมืองและสังคมระหว่างประเทศ ได้แก่ กิจกรรมทางการเมืองระหว่างประเทศ ที่สำคัญคืออิทธิพลของชาติต่างๆ ที่เข้ามามีความสัมพันธ์ระหว่างกัน เช่น บทบาทและอิทธิพลของมหาอำนาจ กลุ่มทุน ธุรกิจการค้าข้ามชาติ ความเจริญด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางสังคม หรือที่เรียกว่า “โลกาภิวัตน์” ซึ่งทำให้ชาติต่างๆ ต้องปรับตัวตามไปด้วย

๒.๒ การปกครองของไทยก่อนสมัยประชาธิปไตย

การศึกษาเกี่ยวกับการปกครองของไทยแบบจารีตประเพณี อาศัยข้อมูลสำคัญในแต่ละยุคสมัยดังนี้

๑. ศิลาจาริกพ่อขุนรามคำแหงกับการปกครองสมัยสุโขทัย เนื้อหาในศิลาจารึกได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับสังคมและการเมืองในสมัยสุโขทัย ได้แก่ เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้ปกครอง ซึ่งเป็นแบบ “ปิตุราชา” หรือ พ่อปกครองลูก เรื่องการปกครองอาณาจักร แบบ “อยู่ร่วมกันอย่างสันติ” เน้นความปรองดองหรือไม่รุกรานกันและกัน และเรื่องลัทธิธรรมนิยมกับอุดมการณ์ของสังคมสุโขทัย ที่เน้นเสรีภาพ และความสุซสงบ

๒. ศาสนาพุทธกับสังคมสุโขทัย กิจกรรมทางศาสนาพุทธเป็นกิจกรรมหลักในชีวิตประจำวันของชาวสุโขทัย กษัตริย์ผู้ปกครองเป็นผู้นำและสร้างธรรมเนียมปฏิบัติสืบต่อกันมา ในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไททรงนำหลักธรรมทางศาสนาผนวกเข้ากับอำนาจทางการเมืองปกครอง กษัตริย์ผู้ปกครองอยู่ในฐานะ “ธรรมราชา” แสดงว่าศาสนาพุทธคือ แก่นแกนอำนาจทางการเมืองปกครองของสุโขทัย

นอกจากนี้ยังมีการอุปถัมภ์และส่งเสริมงานด้านพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นการก่อสร้างวัดและพระอาราม การสร้างพระพุทธรูปซึ่งเป็นงานศิลป์ที่ได้รับการยกย่องว่างดงามที่สุด สะท้อนให้เห็นความศรัทธาแรงกล้าในศาสนา และจากงานวรรณกรรมสำคัญของพระมหาธรรมราชาลิไท เรื่อง ไตรภูมิพระร่วง ที่ปลูกฝังแนวคิดความเชื่อเรื่อง “บาป-บุญ” และ “นรก-สวรรค์” นับได้ว่ามีจุดมุ่งหมายในการเมืองการปกครองด้วย ซึ่งความเชื่อนี้ยังตกทอดอยู่ในความรู้สึกนึกคิดของคนไทยจนถึงปัจจุบัน

๓. เทวราชากับการปกครองสมัยอยุธยา กษัตริย์อยุธยาได้รับเอาวัฒนธรรมการปกครองแบบ “เทวราชา” มาจากการผสมผสานแนวคิดทางการเมืองของฮินดู กับคติของพุทธศาสนาที่แข็งแกร่งอยู่ในสังคมไทย จนกลายเป็นการปกครองที่เน้นทั้งความศักดิ์สิทธิ์และความศรัทธาสูงส่ง รวมทั้งยังส่งผลให้สถาบันพระมหากษัตริย์คงความสำคัญอย่างยิ่งใหญ่ตลอดมาในสังคมไทย

๔. ระบบไพร่กับสังคมอยุธยาและระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทย สังคมสมัยอยุธยามีความซับซ้อนมากกว่าสมัยสุโขทัย ดังนั้นจึงมีความจำเป็นในการกำหนดหน้าที่และความรับผิดชอบให้กับผู้คนในสังคมของอยุธยา ซึ่งเป็นที่มาของ “ระบบศักดินา” ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ออกกฎหมาย “พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือนนาทหารหัวเมือง กำหนดตำแหน่งหน้าที่ตามลำดับ นับเป็นโครงสร้างของระบบราชการ แต่ละตำแหน่งมีจำนวน “นา” กำกับ สำหรับสามัญชน หรือ “ไพร่” ในสมัยอยุธยาได้กำหนดให้มีสังกัด มีหน้าที่ที่ต้องทำงานให้กับ “หลวง” หรือ “นาย” และมี “นา” จำนวน ๒๕ ไร่

การจัดระเบียบทางสังคมไทยในสมัยอยุธยาได้ก่อให้เกิดผลกระทบที่สำคัญอย่างยิ่งแก่สังคมไทย ๒ ประการ คืออิทธิพลและความยิ่งใหญ่ของระบบราชการไทย กับ “ระบบอุปถัมภ์” ในความสัมพันธ์ระหว่างกันของคนไทยซึ่งมีทั้งด้านดีและด้านไม่ดี

๕. การปฏิรูปการปกครองในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ นอกจากการจัดระบบศักดินาแล้ว ยังมีการจัดรูปแบบการควบคุมกำลังคนในหัวเมือง แบ่งเป็น ๒ กรม คือ กรมกลาโหม ควบคุมโดย สมุหกลาโหม และกรมหาตไทย ควบคุมโดยสมุหนายก สำหรับส่วนกลางแบ่งขุนนางเป็น ๔ กลุ่ม เรียกว่า “จตุสดมภ์” ประกอบด้วย เวียง วัง คลัง นา

ในภูมิภาค มีการจัดลำดับความสำคัญของเมืองต่าง ๆ เป็นลำดับชั้น โดยให้ราชธานีคือกรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลาง มีหัวเมืองล้อมรอบสองชั้น คือ หัวเมืองชั้นในกับหัวเมืองชั้นนอก และตั้งพระราชโอรสหรือพระบรมวงศานุวงศ์ไปปกครองจนวงรอบสุดท้ายคือเมืองประเทศราชหรือเมืองชั้น

โปรตุเกส เป็นชาติตะวันตกชาติแรกที่เข้ามาในสมัยอยุธยา จากนั้นก็มีชาติตะวันตกอื่นๆ เข้ามาติดต่อด้วยเรื่องการค้าขาย เผยแพร่คริสต์ศาสนา และได้นำเอาวิทยาการตะวันตกเข้ามาด้วย

สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ไทยต้องเผชิญหน้ากับ “ลัทธิจักรวรรดินิยม” หรือการล่าเมืองขึ้นที่ชาติตะวันตกบีบบังคับให้ประเทศที่ตนเข้าไปติดต่อด้วยต้องยอมตามในเรื่องต่างๆ รวมไปถึงการใช้กำลังยึดครอง แต่ไทยได้ใช้วิธีการปรับตัวจนสามารถเอาตัวรอดมาได้ภายใต้แรงบีบเหล่านั้น

การปรับตัวของไทยตามกระแสตะวันตกดำเนินมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในทางการเมืองการปกครองมีการเปลี่ยนแปลงตามการพัฒนาบ้านเมืองซึ่งเริ่มสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการปฏิรูปการปกครอง ยุบเลิกจตุสดมภ์ที่ใช้กันมายาวนาน เปลี่ยนเป็นกระทรวง ทบวง กรม ระยะแรกมี ๑๒ กระทรวง ริเริ่มการปกครองท้องถิ่นในรูปแบบสุขาภิบาล

สำหรับส่วนภูมิภาคที่เคยแบ่งเป็นหัวเมืองชั้นต่างๆ เปลี่ยนเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล แต่งตั้งให้ข้าหลวงเทศาภิบาล ดูแลกลุ่มหัวเมือง มีเจ้าหน้าที่ระดับต่างๆ ที่เรียกว่า “ข้าราชการ” นับเป็นการรวมศูนย์อำนาจของระบบราชการ ชนชั้นข้าราชการเป็นกลุ่มใหม่ที่มีบทบาทและอำนาจในการเมืองยุคใหม่ของไทย

ในช่วงนี้ มีกระแสแนวคิดทางการเมืองการปกครองจากภายนอกเข้ามาเผยแพร่ในสังคมไทยโดยเฉพาะแนวคิดเรื่องระบบรัฐสภาและ “ประชาธิปไตย” ทำให้เริ่มมีความคิดเห็นให้มีการปรับเปลี่ยนทางการเมืองการปกครอง กระแสความต้องการที่จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องตลอดรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ ถึงรัชกาลที่ ๗ แต่การปรับตัวค่อนข้างช้าจนไม่ทันใจข้าราชการบางกลุ่ม ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาจากประเทศต่างๆ ในยุโรป ในที่สุดวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองไปสู่ระบอบประชาธิปไตย

๒.๓ การปกครองแบบประชาธิปไตยของไทยในยุคเริ่มแรก (พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๕๑๖)

ผู้นำในการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ เรียกตนเองว่า **คณะราษฎร** ประกอบด้วยข้าราชการ ๒ กลุ่ม คือ ทหารกับพลเรือน ผู้นำทั้งสองกลุ่มนี้ได้มีอิทธิพลอย่างมากในการจัดสรรอำนาจรัฐบาลภายใต้การกำกับของคณะราษฎรบริหารประเทศโดยไม่ฟังเสียงทัดทานของผู้ใด ด้วยเหตุนี้ในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงสละราชสมบัติเพราะไม่พอพระราชหฤทัยที่คณะราษฎรไม่ปฏิบัติตามระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริง

ในช่วง พ.ศ. ๒๔๘๑-๒๔๘๗ กับ พ.ศ. ๒๔๙๐-๒๕๐๐ ยุคของจอมพล ป.พิบูลสงคราม ขณะที่พลเรือนแตกแยกกันระหว่างฝ่ายของนายปรีดี พนมยงค์ กับนายควง อภัยวงศ์ ซึ่งมีอำนาจสลับคั่นอยู่ในช่วงเวลานั้น แต่ก็ไม่สามารถสถาปนาระบอบรัฐสภาที่ปราศจากการแทรกแซงของทหารได้

เมื่อจอมพล ป.พิบูลสงครามหมดอำนาจลง ใน พ.ศ. ๒๕๐๐ ถือว่าสิ้นสุดยุคคณะราษฎรซึ่งมีสาเหตุจากความขัดแย้งในหมู่ผู้นำทหารด้วยกันเอง เราเรียกระบอบที่ข้าราชการ (ทหารและพลเรือน) ครอบงำการเมืองไทยนี้ว่า **“อมาตยาธิปไตย”**

การเมืองไทยในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๑๖ ทหารมีบทบาทอย่างสูง จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้พยายามสร้างบารมีให้แก่ตนเองด้วยการบริหารอย่างเด็ดขาดเข้มแข็ง พยายามทำให้ประชาชนรักใคร่ และใช้ระบบอุปถัมภ์ในการปกครองผู้คน จึงได้ชื่อว่า “การปกครองแบบพ่อขุนอุปถัมภ์เผด็จการ” ในขณะที่จอมพลถนอม กิตติขจรเป็นผู้นำที่เน้นระบบครอบครัวและการสร้างทายาทสืบทอดอำนาจกลับคืนมาสู่การปกครองสมัยใหม่ แต่สิ่งที่ผู้นำทหารทั้งสองดำเนินนโยบายเหมือนกันก็คือ การร่วมมือกับพ่อค้านักธุรกิจแสวงหาความมั่นคงให้กันและกัน จึงเรียกยุคนี้ว่า **“ยุคทหารและนายทุน”**

ประเทศไทยยุคนี้แม้จะมีความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจมาก แต่การเมืองกลับไม่มีการพัฒนาอะไรเลย จึงเป็นชนวนในการนำมาซึ่งความต้องการมีส่วนร่วมในอำนาจทางการเมืองจากประชาชนหลายกลุ่ม ในที่สุดก็โค่นล้มเผด็จการทหารได้ในเหตุการณ์วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖

๒.๔ การปกครองแบบประชาธิปไตยของไทยในยุคใหม่ (พ.ศ. ๒๕๑๖ เป็นต้นมา)

เหตุการณ์วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ส่งผลกระทบต่อการเมืองไทยอย่างมหาศาล ประการแรกได้กระตุ้นให้คนไทยสนใจเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้นเพราะเกิดความเชื่อว่าประชาธิปไตยต้องสร้างด้วยมือประชาชนเท่านั้น ประการต่อมาได้ดึงดูดคนรุ่นใหม่เข้ามาแสดงบทบาททางการเมืองมากขึ้นเพราะเป็นยุคที่เวทีการเมืองค่อนข้างจะเปิดกว้าง และประการสุดท้ายทำให้ทหารต้องปรับเปลี่ยนบทบาทเสียใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย

การเมืองไทยช่วงนี้ไม่ราบรื่นนักอยู่ในยุคหัวเลี้ยวหัวต่อ เนื่องจากทหารคืนอำนาจจากเหตุการณ์วันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ พร้อมกับตรารัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. ๒๕๒๑ ซึ่งเป็นประชาธิปไตยแบบ “ครึ่งใบ” แต่ก็ทำให้การเมืองไทยในระบบรัฐสภามีความต่อเนื่องได้นานพอสมควร เพราะทหารกับนักการเมืองปรองดองกันเป็นอย่างดี ได้ชื่อว่าเป็นยุค **“ธนาธิปไตย”** หรือการเมืองที่ใช้เงินเป็นจำนวนมากเพื่อซื้อตำแหน่งทางการเมืองต่างๆ

ยุคนี้เงินเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างและรักษาอำนาจ เรียกว่าเป็นยุคของ **ธุรกิจการเมือง** มีการกล่าวหาว่ารัฐมนตรีทุจริตคอร์รัปชันมาก ทำให้เป็นข้ออ้างในคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (ร.ส.ช.) เข้ายึดอำนาจในวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๔

การปกครองของคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (ร.ส.ช.) ได้สร้างความริ้วฉานระหว่างทหารกับนักการเมืองและประชาชน จนนำมาซึ่งเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๕

เหตุการณ์เดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ ก่อให้เกิดกระแสการปฏิรูปการเมืองตามมา ได้แก่ การมุ่งแก้ไขปัญหาร้ายแรงของการเมืองไทย เช่น การปฏิวัติรัฐประหาร การทุจริตในการเลือกตั้ง และการใช้เงินในการซื้อตำแหน่งต่างๆทางการเมือง เป็นต้น จนสำเร็จเป็นรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๔๐ ซึ่งถือว่าเป็นรูปธรรมอย่างแรกของความพยายามเพื่อการปฏิรูปการเมือง

รัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๔๐ เป็นความหวังว่าจะนำการเมืองการปกครองของไทยก้าวหน้าไปในทางที่เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น เนื่องจากมีมาตรการสำคัญ ได้แก่ การเพิ่มสิทธิแก่ประชาชน การปฏิรูประบบเลือกตั้งเพื่อให้เกิดความโปร่งใส เพิ่มมาตรการและกลไกต่างๆ ในการตรวจสอบอำนาจรัฐ และกำหนดให้รัฐมนตรีมีนโยบายหลัก

พัฒนาการเมืองการปกครองจนถึงปัจจุบันจึงมีแนวโน้มที่จะเป็นประชาธิปไตยของประชาชนมากกว่าประชาธิปไตยในหมู่ผู้นำเหมือนในอดีต แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับว่า ประชาชนจะมีความเข้าใจในบทบาทและอำนาจตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้มากน้อยเพียงใด

สาระหลักของหน่วยที่ ๓ พัฒนาการเศรษฐกิจไทย

๓.๑ พัฒนาการทางเศรษฐกิจไทยก่อนการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ (พ.ศ.๒๕๐๔-๒๕๐๙)

พ.ศ. ๒๓๙๘ ไทยกับอังกฤษลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริง ผลจากสัญญานี้ทำให้เศรษฐกิจไทยเปลี่ยนแปลงจาก **“เศรษฐกิจแบบบยังชีพ”** หรือเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตนเองมาเป็น **“เศรษฐกิจแบบการค้า”** และก่อผลกระทบสำคัญต่อเศรษฐกิจและสังคมไทย ดังนี้

๑. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตและการค้าระหว่างประเทศ ก่อน พ.ศ. ๒๓๙๘ สินค้าจากธรรมชาติและของป่าเป็นสินค้าที่ไทยค้าขายระหว่างประเทศ แต่หลังจากนี้ ข้าวเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญที่สุดของไทยออกไปยังตลาดโลก ด้วยตลาดต่างประเทศมีความต้องการสินค้าข้าวเป็นจำนวนมาก พื้นที่การปลูกข้าวขยายตัวจากบริเวณที่ราบภาคกลางไปสู่ภูมิภาคอื่นๆ นอกจากนี้ยังมีปัจจัยอื่นๆ ที่มีผลต่อการขยายตัวของ การส่งออกข้าว คือ การยกเลิกระบบไพร่และทาส การพัฒนาเส้นทางและระบบการขนส่งทั้งในและระหว่างประเทศ การเพิ่มขึ้นของประชากรโลก เพิ่มความต้องการข้าวเพื่อบริโภคมากขึ้นด้วย

๒. การแบ่งงานทำระหว่างกลุ่มเชื้อชาติ แรงงานไทยส่วนใหญ่อยู่ในภาคเกษตรกรรมโดยเฉพาะการทำนา การปลูกข้าว ก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ (พ.ศ. ๒๔๘๔-๒๔๘๘) แรงงานชาวไทยเลือกประกอบอาชีพทำนา เพราะระดับรายได้ค่อนข้างสูงเมื่อเปรียบเทียบกับรายได้แรงงานไร้ฝีมือนอกภาคเกษตรกรรม ในขณะที่ภาคเศรษฐกิจเมืองหรือเศรษฐกิจนอกภาคการเกษตร ชาวจีนอพยพเป็นแรงงานที่สำคัญที่สุด และมีบทบาทสำคัญยิ่งในฐานะเป็นผู้ประกอบการ เช่น พ่อค้า นักธุรกิจ กุสึ แรงงานมีฝีมือและไร้ฝีมือ แรงงานชาวจีนมีสัดส่วนสูงถึงประมาณร้อยละ ๔๐-๕๐ ของประชาชนทั้งหมดของกรุงเทพฯ

๓. การเกิดขึ้นนายทุนและกรรมกร การเติบโตของการค้าระหว่างประเทศไทยโดยเฉพาะการค้าข้าวมีผลให้ธุรกิจต่างๆ ขยายตัว เช่น โรงสีข้าว การประกันภัย ธนาคาร ฯลฯ นายทุนจีนและนายทุนตะวันตกมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจไทยช่วง พ.ศ. ๒๓๙๘-๒๔๗๕ ทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจไทยต้องพึ่งพาต่างชาติเป็นสำคัญ ส่วนเกินทางเศรษฐกิจได้ถูกถ่ายทอดนอกประเทศ ชนชั้นนายทุนไทยขาดความเข้มแข็งและความอิสระ ซึ่งมีผลต่อการสร้างฐานความเจริญเติบโตของประเทศในระยะยาว นอกจากนี้แรงงานชาวจีนอพยพมาเป็นกรรมกรก็มีจำนวนมากเช่นกัน เพราะมีโรงงานอุตสาหกรรมและธุรกิจเกิดขึ้น

เศรษฐกิจไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๕๐๔ มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ พอสรุปได้ดังนี้

๑. การปฏิวัติ พ.ศ. ๒๔๗๕ กับการกำเนิดทุนนิยมแห่งรัฐ

วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ คณะราษฎรซึ่งส่วนใหญ่ประกอบด้วยข้าราชการได้ยึดอำนาจและเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็น “ระบอบประชาธิปไตย” ชนชั้นใหม่แม้จะยึดกุมอำนาจการปกครองได้ แต่ก็ขาดฐานอำนาจทางเศรษฐกิจ จึงได้พยายามขยายฐานอำนาจด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การก่อตั้งรัฐวิสาหกิจ การก่อตั้งและยึดกุมธนาคารพาณิชย์ การผูกขาดอุตสาหกรรมสีข้าวและอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการผูกขาดในกิจการนำเข้า การกระจาย และการขนส่งสินค้าบริโภคนำเข้า รวมทั้งสินค้าผลิตในประเทศด้วย ตลอดจนการใช้อำนาจทางการเมืองในการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ จนเกิด **“วิสาหกิจอภิสิทธิ์”** และการมีการฉ้อราษฎร์บังหลวงอย่างแพร่หลาย พัฒนาการของทุนนิยมไทยในช่วงนี้จึงเป็น **“ระบบทุนนิยมแห่งรัฐ”** หรือ **“ทุนนิยมขุนนาง”**

นอกจากนี้แม้ว่ารัฐบาลหลัง พ.ศ. ๒๕๔๑ โดยเฉพาะรัฐบาลนำโดยจอมพล ป.พิบูล สงคราม จะมีแนวคิดให้คนไทยได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางเศรษฐกิจและลดบทบาทกิจกรรมทางเศรษฐกิจของคนจีน แต่ในความเป็นจริงไม่สามารถต้านทานศักยภาพของนายทุนชาวจีนได้ (เพราะนายทุนชาวไทยขาดความเข้มแข็งและไม่มีการสะสมทุน) แนวคิดดังกล่าวกลับขยายบทบาทข้าราชการ โดยความร่วมมือกับพ่อค้าชาวจีนเป็นสำคัญ หรือเป็นการขยายบทบาทของนายทุนข้าราชการเพิ่มมากขึ้น แม้ว่านโยบายเศรษฐกิจและชาตินิยมมิได้เกิดจากความต้องการที่จะอำนวยประโยชน์สุขแก่สังคมโดยรวม แต่หากเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการขยายงาน อำนาจทางเศรษฐกิจของชนชั้นปกครองใหม่ แต่่นโยบายดังกล่าวก็ส่งผลต่อการผลักดันให้รัฐหันมาลงทุนในกิจการที่เกี่ยวข้องกับการเพิ่มผลผลิตการผลิตของประเทศ เมื่อเทียบกับก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ตัวอย่างเช่น การเข้าไปดำเนินการผลิตในโรงงานน้ำตาล หอผ้า และกระดาษมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมีผลต่อการนำพาประเทศไปสู่ “การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ” โดยการดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจที่เป็นตัวของตัวเองมากยิ่งขึ้น

๒. ผลกระทบของเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกต่อเศรษฐกิจไทยในทศวรรษ ๒๕๗๐

เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกในทศวรรษ ๒๕๗๐ มีผลกระทบต่อเศรษฐกิจในด้านต่างๆ ที่สำคัญ เช่น ธุรกิจขบเซา การว่างงานเพิ่มขึ้น และชาวจีนอพยพลดน้อยลง และกระทบต่อภาคเศรษฐกิจชนบทที่พึ่งพาการปลูกข้าวเพื่อการค้า โดยเฉพาะในที่ราบภาคกลางบริเวณรอบๆ กรุงเทพฯ ราคาข้าวที่ตกต่ำมีผลให้ระบบรายได้การผลิต และการจ้างงานลดลง

๓. ผลกระทบทางเศรษฐกิจของสงครามโลกครั้งที่ ๒ (พ.ศ. ๒๔๘๔-๒๔๘๘) และหลังจากนั้น

เศรษฐกิจไทยช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ (ที่เกิดในเอเชียบูรพา) ได้รับผลกระทบอย่างมากและต่อเนื่องอีกประมาณ ๕ ปี ค่าครองชีพสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว รายได้ประจำทั้งของข้าราชการและผู้ใช้แรงงานลดลง เกิดภาวะขาดแคลนสินค้าอุปโภคและบริโภค รัฐบาลเข้าไปประกอบการผลิตโดยตรงในภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น ทำให้อุตสาหกรรมขยายตัวและมีการผลิตที่หลากหลายมากขึ้น เป็นปัจจัยที่ดึงดูดคนจากชนบทเข้ามาทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ ผลที่ตามมาคือ ประชากรในเขตกรุงเทพฯ เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

นอกจากนี้ผลกระทบที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ นายทุนข้าราชการและนายทุนไทยเชื้อสายจีนเข้าแทนที่นายทุนตะวันตกเพราะภาวะสงครามมีผลให้ธุรกิจการธนาคารและธุรกิจอื่นๆ ของประเทศตะวันตกได้ปิดตัวลง โดยเฉพาะประเทศฝ่ายสัมพันธมิตร: อังกฤษ ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา จึงเป็นโอกาสให้นายทุนไทยเชื้อสายจีนและนายทุนข้าราชการเข้ามามีบทบาททางธุรกิจแทนที่

๓.๒ เศรษฐกิจไทยตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (พ.ศ. ๒๔๘๔-๒๔๘๘)

ธนาคารโลกมีบทบาทชี้แนะในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจไทย โดยผลักดันให้รัฐบาลไทยจัดตั้งสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติหรือสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติขึ้น เพื่อดำเนินการวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจในแนวทางของทุนนิยม โดยเน้นให้เอกชนมีบทบาทนำในการพัฒนาประเทศ นอกจากนี้นับแต่ พ.ศ. ๒๔๙๓ เป็นต้นมา สหรัฐได้ช่วยเหลือประเทศไทยเป็นอันมาก โดยเฉพาะความช่วยเหลือทั้งในด้านเงินทุนและผู้เชี่ยวชาญ โดยมุ่งเน้นไปยังภาคเกษตรกรรม สาธารณสุข และคมนาคม

ความไร้ประสิทธิภาพของลัทธิชาตินิยมและรัฐวิสาหกิจ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้รัฐบาลไทยปฏิบัติตามข้อเสนอการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางทุนนิยมของธนาคารโลก

ประเทศไทยได้พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติไปแล้ว ๙ แผน (พ.ศ. ๒๕๔๙) แผนพัฒนาฯ ในแต่ละฉบับมีแนวคิดวัตถุประสงค์ และแนวทางในการพัฒนาประเทศแตกต่างกัน

แผนพัฒนา ฉบับที่ ๑ (พ.ศ.๒๕๐๔-๒๕๐๙) และ ๒ (พ.ศ.๒๕๑๐-๒๕๑๕) เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ รัฐได้ลงทุนก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ เช่น ระบบการคมนาคมขนส่ง ถนนหนทาง เขื่อน พลังงานไฟฟ้า สาธารณูปโภคอื่นๆ

แผนพัฒนา ฉบับที่ ๓ (พ.ศ.๒๕๑๕-๒๕๑๙) เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศ เช่น เร่งรัดการส่งออกและสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า รวมทั้งมุ่งเน้นการกระจายรายได้และการบริการทางสังคมให้มากขึ้น

แผนพัฒนา ฉบับที่ ๔ (พ.ศ.๒๕๒๐-๒๕๒๔) เศรษฐกิจไทยประสบปัญหาจากราคาน้ำมันดิบในตลาดโลกที่เพิ่มขึ้นมาก และปัญหาภายในอื่นๆ ดังนั้นใน**แผนพัฒนา ฉบับที่ ๕ (พ.ศ.๒๕๒๕-๒๕๒๙)** จึงมีแนวความคิดการพัฒนาประเทศที่เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการกระจายรายได้ควบคู่กันไปด้วย โดยมีวัตถุประสงค์และแนวทางที่สำคัญ อาทิ ปรับปรุงโครงสร้างการผลิตให้เหมาะสม มีประสิทธิภาพ แก้ไขปัญหาความยากจนในชนบท โดยกำหนดพื้นที่เป้าหมายกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคและส่งเสริมความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ

แผนพัฒนา ฉบับที่ ๖ (พ.ศ.๒๕๓๐-๒๕๓๔) ยังคงแนวคิดเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจควบคู่กับการกระจายรายได้ โดยวัตถุประสงค์และแนวทางสำคัญในการพัฒนาประเทศคือปรับปรุงโครงสร้างการผลิตและการตลาดของประเทศให้กระจายตัวมากยิ่งขึ้น พัฒนาเมืองและพื้นที่เฉพาะ โดยกระจายความเจริญสู่ภูมิภาค

แผนพัฒนา ฉบับที่ ๗ (พ.ศ.๒๕๓๕-๒๕๓๙) นอกจากจะเน้นการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจกับการกระจายรายได้แล้ว ยังมีแนวความคิดพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม โดยมีวัตถุประสงค์และแนวทางที่สำคัญเพิ่มเติมคือ เน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การศึกษาและสาธารณสุข พัฒนาจิตใจ วัฒนธรรม และสังคม พัฒนาคูณภาพชีวิต สิ่งแวดล้อม ควบคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม พร้อมทั้งมีระบบบริหารและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

เมื่อสิ้นสุด**แผนพัฒนา ฉบับที่ ๗ (พ.ศ.๒๕๓๕-๒๕๓๙)** ปัญหาจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมมากขึ้นตามลำดับ เช่น ปัญหาความแตกต่างด้านรายได้ระหว่างเมืองกับชนบท ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้การพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางกระแสโลกาภิวัตน์ได้ส่งผลต่อสังคมไทยในแง่ที่ผู้คนมีความเป็นวัตถุนิยมมากยิ่งขึ้น ความฟุ้งเฟ้อและขาดระเบียบวินัย วิถีชีวิตดั้งเดิมในชนบทได้เริ่มจากหายไป โดยเฉพาะสถาบันครอบครัว ความร่วมมือและวัฒนธรรมชุมชน ผลของการพัฒนาในระยะ**แผนพัฒนา ฉบับที่ ๗** นี้เรียกว่า “เศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน”

ด้วยเหตุนี้ใน **แผนพัฒนา ฉบับที่ ๘ (พ.ศ.๒๕๔๐-๒๕๔๔)** จึงเน้นให้ “คน” เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา โดยการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน และเสริมสร้างศักยภาพของคนและสภาพแวดล้อมทางสังคม เพื่อความกินดีอยู่ดีมีสุขของประชาชน ตลอดจนดูแลผลกระทบที่เกิดขึ้นกับคนและสังคมด้วย

แผนพัฒนา ฉบับที่ ๙ (๒๕๔๕-๒๕๔๙) ยึดหลักทางสายกลาง เน้นการพัฒนาที่ยั่งยืนและความอยู่ดีกินดีมีสุขของคนไทย ให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาความยากจน และยกระดับคุณภาพชีวิตของคนส่วนใหญ่ของประเทศ เพื่อให้ประเทศรอดพ้นจากวิกฤต มีความมั่นคง และนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุล มีคุณภาพและยั่งยืน เน้นการพึ่งตนเอง ขณะเดียวกันให้ก้าวทันโลกในยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงที่เน้นการผลิตและบริโภคอยู่บนความพอประมาณและมีเหตุผล

การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภายใต้แผนพัฒนาฯ ฉบับต่างๆ ก่อให้เกิดผลกระทบกับเศรษฐกิจและสังคมไทยที่สำคัญ มีดังต่อไปนี้

๑. ผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตและการค้าระหว่างประเทศ

ผลผลิตในภาคการเกษตรเมื่อคิดเป็นสัดส่วนของผลผลิตทั้งหมดของประเทศ หรือที่เรียกว่าผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศไทย ได้ลดลงอย่างรวดเร็ว ในขณะที่ภาคอุตสาหกรรมและบริการมีสัดส่วนดังกล่าวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้โครงสร้างการค้าระหว่างประเทศก็เปลี่ยนแปลงไปคือ โครงสร้างการส่งออกได้เริ่มแปรเปลี่ยนจากการส่งออกสินค้าไม่กี่ชนิด คือ ข้าว ยางพารา ติบูก ไม้สัก มาเป็นการกระจายสินค้าอุตสาหกรรม เช่น สิ่งทอ เสื้อผ้า อัญมณี แผงวงจรไฟฟ้า เป็นต้น ในด้านโครงสร้างสินค้านำเข้า จากเดิมที่เคยเป็นสินค้าประเภทสำเร็จรูปนำเข้ามาเป็นส่วนใหญ่ มาเป็นการนำเข้าสินค้าทุน วัตถุดิบและกึ่งวัตถุดิบมากยิ่งขึ้น มูลค่าการค้าระหว่างประเทศของไทยเมื่อคิดเป็นสัดส่วนของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

๒. ผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอาชีพและการจ้างงาน

ในช่วง ๔ ทศวรรษของการพัฒนา สัดส่วนของแรงงานในภาคเกษตรค่อยๆ ลดลงจากร้อยละ ๘๐-๘๕ ของแรงงานทั้งหมดใน พ.ศ. ๒๕๐๓ เหลือเพียงร้อยละ ๕๐ ของแรงงานทั้งหมดใน พ.ศ. ๒๕๔๔ ในขณะที่สัดส่วนของการจ้างงานในภาคอุตสาหกรรมและบริการเพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ

๓. ผลต่อการขยายตัวของเมืองกรุงเทพฯ และเมืองรอบๆ

กรุงเทพฯ ได้เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ประชากรของกรุงเทพฯ เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจากการหลั่งไหลของแรงงานจากภูมิภาคอื่นๆ เป็นสำคัญ แผนพัฒนาฯ ที่ผ่านมาได้ส่งเสริมให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่กระจุกตัวอยู่ในกรุงเทพฯ ขยายตัวมากกว่าภูมิภาคอื่นๆ เป็นศูนย์กลางของการค้าและอุตสาหกรรม มีผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมกับภูมิภาคอื่นๆ

๔. ผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการกระจายรายได้

การกระจายรายได้และทรัพย์สินในกลุ่มประชากรเหลื่อมล้ำมากขึ้น ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนห่างขึ้นอย่างต่อเนื่อง

๕. ผลต่อทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิต

การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ผ่านมาส่วนใหญ่นำมาซึ่งการขยายตัวทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับสูง ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือย มีผลให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น ทรัพยากรป่าไม้ การเสื่อมโทรมของที่ดิน และปัญหามลพิษ เป็นต้น แม้ว่าการพัฒนาในอดีตจะส่งผลให้คุณภาพชีวิตโดยรวมของคนไทยดีขึ้น แต่ในหลายๆ พื้นที่ชนบทที่ห่างไกล ยังประสบกับปัญหาคุณภาพชีวิตในด้านต่างๆ เป็นอันมาก เช่น คริวเรือนยังมีรายได้ต่ำ ระดับการศึกษาต่ำ รวมถึงไม่สามารถอ่านและเขียนภาษาไทยได้ ความปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สินไม่มี เป็นต้น

๓.๓ วิฤติเศรษฐกิจกับเศรษฐกิจไทยและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

สาเหตุและตัวเร่งสำคัญของวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจใน พ.ศ. ๒๕๔๐ เกิดจากปัญหาโครงสร้างทางเศรษฐกิจและกลยุทธ์การพัฒนาเศรษฐกิจที่รัฐบาลเลือกใช้ ที่สำคัญคือ

๑. ขนาดของการพึ่งพาภาคเศรษฐกิจระหว่างประเทศอยู่ในระดับสูง การพัฒนาที่เน้นภาคอุตสาหกรรม ส่งผลให้การส่งออกและนำเข้าขยายตัว มูลค่าการค้าระหว่างประเทศของไทยเมื่อคิดเป็นสัดส่วนของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว นับแต่ พ.ศ. ๒๕๓๘ เป็นต้นมาเกิดวิกฤติการณ์เงินทุนไหลออก การส่งออกตกต่ำลง

จึงมีผลให้ประเทศไทยพบปัญหาทางเศรษฐกิจ และปัญหานี้ล้นต่างประเทศที่สูงขึ้น

๒. การเปิดเสรีทางการเงิน ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๖ เป็นต้นมา นักลงทุนได้ก่อหนี้ต่างประเทศเป็นอันมาก เงินลงทุนส่วนใหญ่ไหลเข้าไปลงทุนในกิจกรรมที่มีความเสี่ยงและให้ผลตอบแทนระยะสั้น และได้ก่อเกิดประโยชน์ต่อเศรษฐกิจส่วนรวมและในระยะยาว เรียกว่าเป็น “แบบเศรษฐกิจฟองสบู่” นอกจากนี้การเปิดเสรีทางการเงินมีผลให้หนี้สินต่างประเทศเพิ่มขึ้นเป็นอันมากด้วย

๓. สมรรถนะของอุตสาหกรรมไทย ในช่วงก่อนเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ เมื่อเทียบกับประเทศส่งออกรายอื่นๆ ชัดความสามารถในการแข่งขันของภาคอุตสาหกรรมไทยลดต่ำลง จึงขยายตัวได้ช้า ทำให้เศรษฐกิจตกต่ำและเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ

ภาวะวิกฤติเศรษฐกิจมีผลกระทบต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจไทยที่สำคัญคือ เศรษฐกิจชะลอตัวลง ธุรกิจล้มละลาย ทำให้อัตราคนว่างงานเพิ่มขึ้น รายได้ครัวเรือนลดลง มีผลซ้ำเติมต่อปัญหาการกระจายรายได้และความยากจน กล่าวคือ จำนวนคนจนได้เพิ่มขึ้น เกิดปัญหาสังคม เช่น ความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สิน ปัญหาอาชญากรรม และปัญหาสุขภาพจิต เป็นต้น

เพื่อแก้ไขภาวะวิกฤติเศรษฐกิจใน พ.ศ. ๒๕๔๐ มีการเสนอแนวทางพัฒนาประเทศทั้งระยะสั้นระยะยาว หนึ่งในแนวคิดที่สำคัญนั้นคือ **ทฤษฎีใหม่และแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว-ภูมิพลอดุลยเดชฯ** ในการจัดทำแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๙ ได้อัญเชิญทฤษฎีใหม่และแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นปรัชญานำทางในการบริหารประเทศโดยยึดหลักทางสายกลางเพื่อให้ประเทศหลุดพ้นจากภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง และนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุลมีคุณภาพและยั่งยืน

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน จนถึงรัฐ ให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันยุคโลกาภิวัตน์ หลักการที่สำคัญของทฤษฎีใหม่ในแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมีอยู่ ๓ ขั้นตอน คือ

ขั้นที่หนึ่ง : ผลิตอาหารเพื่อบริโภค ที่เหลือจึงเอาไว้ขาย โดยที่พื้นที่การเกษตรที่เกษตรกรถือครองโดยเฉลี่ย ๑๐-๑๕ ไร่ ควรจัดสรรที่ดินออกเป็นดังนี้

(1) ร้อยละ ๓๐ ของพื้นที่ ขุดสระน้ำที่จะบรรจุได้ประมาณ ๑๐,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตร เพื่อเก็บไว้ช่วงฤดูแล้ง และสามารถเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำได้

(2) ร้อยละ ๓๐ ของพื้นที่ใช้เพาะปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้นทางเศรษฐกิจเพื่อเพิ่มรายได้ให้ครอบครัว

(3) ร้อยละ ๓๐ ของพื้นที่ใช้ในการทำนาหรือปลูกข้าวเพื่อความมั่นคงทางด้านอาหาร

(4) ร้อยละ ๑๐ ของพื้นที่เป็นบริเวณปลูกสร้างบ้านเพื่อที่อยู่อาศัย ปลูกพืชสวนครัว เลี้ยงสัตว์

ขั้นที่สอง : รวมตัวในรูปกลุ่มหรือสหกรณ์เพื่อการผลิต การตลาด การศึกษา สวัสดิการ สังคม และศาสนา โดยมีการรวมกันดังกล่าวในรูปแบบต่างๆ เช่น เกษตร หัตถกรรม อุตสาหกรรม แปรรูปอาหาร ทำธุรกิจ ปั่นน้ำมัน เป็นต้น

ขั้นที่สาม : ความร่วมมือของกลุ่มและสหกรณ์ในชุมชนกับองค์กร หรือภาคเอกชน หรือแหล่งเงิน ได้แก่ ธนาคาร และแหล่งพลังงานคือ บริษัทน้ำมัน เพื่อตั้งและบริหารโรงสี ตั้งและบริหารร้านสหกรณ์ รับทุนมาช่วยสนับสนุนในการดำเนินงานให้ก้าวหน้า ตลอดจนพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น ซึ่งมีผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง

สาระหลักของหน่วยที่ ๔ พัฒนาการสังคมไทย

๔.๑ สังคมไทยในสมัยจารีต

กลุ่มคนในสังคม มีสาระหลักโดยสรุปดังนี้

ชนชั้นปกครอง: พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ขุนนาง พวกเจ้านาย และขุนนางเรียกรวมๆ กัน ว่า พวกมูลนาย
ชนชั้นที่ถูกปกครอง: ไพร่ ทาส

ไพร่ คือ ราษฎรหรือประชาชน เพื่อพื้นฐานสำคัญของอาณาจักรทั้งในด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม

พระสงฆ์ เป็นคนกลางในการเชื่อมโยงกลุ่มคนต่างๆ ในสังคม

ชนกลุ่มน้อยหลายชนชาติที่สำคัญยิ่ง คือ พวกชาวจีนอพยพ

ระบบไพร่ ในกลุ่มคนต่างๆ ข้างต้นที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคมไทยนั้น มีการจัดระเบียบทางสังคมเพื่อกำกับให้การอยู่ร่วมกันดำเนินไปด้วยดี ในรูปของ **ระบบไพร่** ที่เน้นการควบคุมกำลังคน เพื่อให้สามารถจัดสรรเกณฑ์แรงงานไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่อาณาจักร

ประเภทของไพร่: ไพร่สม (ไพร่ส่วนตัวของมูลนาย) ไพร่หลวง (ไพร่ของกษัตริย์ที่มอบให้มูลนายช่วยควบคุม)

วิธีการควบคุมไพร่: ควบคุมตามลำดับชั้นจากเจ้าหมู่ → มูลนายที่สูงขึ้นมา → ขุนนางผู้บริหารกรม
→ พระมหากษัตริย์ มูลนายและไพร่สัมพันธ์กันภายใต้ระบบอุปถัมภ์ หรือ ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ ทั้ง 2 ฝ่ายผูกพันกันเป็นส่วนตัว ต่างมีภาระหน้าที่ต่อกัน รวมทั้งแสวงหาแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กันด้วย เป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกัน ไพร่ต้องพึ่งพานาย และจะยึดมั่นในตัวนายของตน

ข้อสังเกต พระสงฆ์และชาวจีนอพยพไม่ได้ถูกควบคุมภายใต้ระบบไพร่ รัฐได้จัดวิธีการควบคุมไว้ต่างหาก

ระบบศักดินา สังคมไทยในสมัยจารีตมีการจัดช่วงชั้นทางสังคมด้วย ระบบศักดินา ซึ่งเมื่อจัดตั้งขึ้นและพัฒนาจนเป็นระบบที่มั่นคงนั้น มีบทบาทในสังคมไทยสมัยจารีตดังนี้

๑. การเป็นกลไกควบคุมการแจกจ่ายแรงงานหรือกำลังไพร่พล
๒. การเป็นโครงสร้างการจัดระเบียบชนชั้น
๓. การเป็นสิทธิในการถือครองที่ดิน แต่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน

ระบบไพร่ และ ระบบศักดินา มีความแนบเนื่องเกี่ยวพันกัน ระบบไพร่มีความสำคัญยิ่งต่อความเข้มแข็งและความคงอยู่ของอาณาจักรในสังคมไทยสมัยจารีต

๔.๒ การเข้าสู่สังคมสมัยใหม่

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการปฏิรูปบ้านเมืองครั้งใหญ่ในรัชกาลที่ ๕ มี ๓ ประการ ได้แก่

- ๑) การแผ่อำนาจหรือการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก
- ๒) การขาดประสิทธิภาพของระบบไพร่และหน่วยงานราชการต่างๆ
- ๓) การที่กลุ่มคนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้วิทยาการตะวันตกมากขึ้นและกว้างขวางกว่าในสมัยรัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔

การปฏิรูปดังกล่าวก่อให้เกิดผลการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สำคัญ ๔ ประการดังนี้

๑) การยกเลิกระบบไพร่ ค่อยๆ ดำเนินการ จนสามารถเลิกระบบนี้ได้ในที่สุดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘

๒) การเลิกทาส ก็เช่นกัน ใช้เวลา ๓๑ ปี ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๗ ด้วยความราบรื่น

๓) การเคลื่อนที่ทางสังคมที่เปิดกว้างขึ้น (การเลื่อนชั้นทางสังคม หรือ การเลื่อนฐานะทางสังคม)

ปัจจัยที่สนับสนุน: การปฏิรูปและการขยายตัวทางการศึกษา ระบบราชการแบบใหม่ การเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ทุนนิยมและความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ

4) การรับวัฒนธรรมตะวันตก

ผลสำคัญโดยรวม สังคมไทยเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ ที่ได้พัฒนาต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน

ข้อพิพาท บทบาทของระบบไพร่ที่ถูกยกเลิกไปนั้น อยู่ในระเบียบสังคมและการปกครองแบบใหม่ที่จัดตั้งขึ้น ดังนี้

ระบบไพร่

กองกำลังในยามศึกสงคราม

พื้นฐานการบริหารราชการ

ทะเบียนไพร่พล

สถานะทางสังคมที่เป็นไพร่

กลุ่มคนในสังคม: เจ้านาย ขุนนาง ไพร่ ทาส

ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์อย่างเป็นทางการ

ความสัมพันธ์เครือญาติ

ระเบียบฯ แบบใหม่ที่จัดตั้งขึ้น

กองทหารอาชีพ การเกณฑ์ทหาร

ระบบกระทรวง ทบวง กรม มณฑลเทศาภิบาล

การจัดทำสำมะโนครัวตามท้องที่

เสรีชนหรือประชาชนในสังคมสมัยใหม่

ชนชั้นสูง ชนชั้นกลาง ชนชั้นล่าง

ความสัมพันธ์ตามสายงานการบังคับบัญชา

ความสัมพันธ์ทางธุรกิจ

ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ที่ไม่เป็นทางการ

ความสัมพันธ์เครือญาติ

๔.๓ ภาพรวมของสังคมไทยร่วมสมัย

โครงสร้างชนชั้น มีสาระหลักโดยสรุปดังนี้

● ชนชั้นสูง ปรับเปลี่ยนมาจากพวกมูลนายระดับสูง นอกจากนั้นยังมีข้าราชการผู้ใหญ่ในระบบราชการ นักการเมืองที่กุมอำนาจบริหารปกครองประเทศ นักธุรกิจใหญ่ พวกเทคนิคแครต (technocrat)

● ชนชั้นกลาง เป็นชนชั้นที่เกิดขึ้นใหม่ในสังคมไทยสมัยใหม่ พัฒนามาจากพวกไพร่หรือชาวบ้านที่มีโอกาสได้รับการศึกษา และอาจแยกย่อยได้ดังนี้

ชนชั้นกลางระดับสูง เช่น ผู้บริหารระดับกลางทั้งภาครัฐและภาคเอกชน กลุ่มวิชาการวิชาชีพระดับสูงในองค์กรหน่วยงาน หรือสถาบันวิชาการและการศึกษา เจ้าของกิจการทางเศรษฐกิจขนาดย่อมในภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการ ฯลฯ

ชนชั้นกลางระดับกลาง เช่น ข้าราชการระดับกลางที่เป็นผู้ปฏิบัติการ ครูอาจารย์ในโรงเรียน พนักงานในบริษัทเอกชน ผู้ประกอบอาชีพอิสระที่มีรายได้มากพอควร เป็นต้น

ชนชั้นกลางระดับล่าง เช่น เสมียน ข้าราชการและพนักงานระดับล่าง ช่างฝีมือทั่วๆ ไป

● ชนชั้นล่าง ชนชั้นนี้ปรับตัวมาจากพวกไพร่และทาสในสังคมไทยสมัยจารีต มาเป็นเกษตรกร กรรมกร คนรับใช้ คนเฝ้ารถ ยาม นักการภารโรง ลูกจ้างในงานต่างๆ และอื่นๆ ในโครงสร้างชนชั้นของสังคมไทยที่ดำรงอยู่ในขณะนี้ และทำให้เกิดสภาพ ความเป็นมวชน โดยเฉพาะในหมู่กรรมกรตามโรงงานต่างๆ ในสังคมเมือง รวมทั้งมีการนำพลังมวชนไปใช้ในการดำเนินการเมืองด้วย

● **ปัจจัยหรือเกณฑ์ที่ใช้กำหนดช่วงชั้นทางสังคม** มีหลายประการตั้งแต่ ชาติตระกูล การศึกษา ตำแหน่ง หน้าที่ การงานอาชีพฐานะทางเศรษฐกิจ ไปจนถึงค่านิยมทางสังคม ลักษณะโครงสร้างชนชั้นจึงไม่ตายตัว

● **ส่วนการเลื่อนฐานะทางสังคม** เปิดกว้างขึ้น มีช่องทางและโอกาสมากกว่าที่ผ่านมา ปัจจัยเกื้อหนุน ได้แก่ การศึกษาซึ่งต่อเนื่องมาถึงการงานอาชีพด้วย การมีฐานะที่ร่ำรวยมีเงินทองมาก

สังคมเมือง สังคมชนบท สังคมทั้งสองลักษณะหรือสภาพมีภาพรวมโดยสรุปดังนี้

สังคมเมือง มีลักษณะเด่นที่การกระจุกตัวของประชากรในพื้นที่แคบ ผู้คนที่อยู่ในชุมชนเมืองส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพด้านอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม การบริหารและบริการ (เช่น การท่องเที่ยว การศึกษา การขนส่ง การคมนาคม งานซ่อมบำรุง) ได้เครื่องมือและอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่มีเทคโนโลยีระดับก้าวหน้า ในแง่วัฒนธรรม คนในสังคมเมืองมีลักษณะต่างคนต่างอยู่ (อาจยกเว้นในชุมชนแออัดซึ่งมีลักษณะวัฒนธรรมกึ่งเมืองกึ่งชนบท) มีความสนใจใฝ่ฝันรับผิดชอบเฉพาะตนและครอบครัว ดำเนินชีวิตในวิถีของความทันสมัย รวมทั้งอยู่ในสภาพแวดล้อมซึ่งมีปัญหาเรื่องมลพิษ การว่างงาน อาชญากรรม ความไม่เพียงพอของสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และอื่นๆ ปัญหาเหล่านี้จะเกิดขึ้นในเมืองใหญ่ ลดน้อยลงในเมืองขนาดกลาง และอาจไม่พบในเมืองเล็กที่มีการบริหารจัดการที่ดี

ส่วน **สังคมชนบท** นั้น ผู้อยู่อาศัยทำมาหากินเลี้ยงชีพจากทรัพยากรพื้นฐานทางธรรมชาติ เช่น ทางการเกษตรกรรม (เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ทำประมง) หัตถกรรมพื้นบ้าน (ทอผ้า ปั่นภาชนะต่างๆ ทำเครื่องจักสาน) หรือค้าขายเล็กๆ น้อยๆ การประกอบอาชีพดังกล่าวในประเทศด้อยพัฒนา หรือกำลังพัฒนามักใช้เทคโนโลยีและเครื่องมือที่ไม่ยุ่งยากซับซ้อน การลงทุนต่ำและอาศัยการสนับสนุนจากธรรมชาติ เช่น ความอุดมสมบูรณ์ของดิน น้ำ พืช สัตว์ ส่วนความหนาแน่นและรายได้เฉลี่ยของประชากรนั้นต่ำกว่าชุมชนเมือง ในด้านวัฒนธรรม ชาวชนบทมีความผูกพันทางเครือญาติและความสามัคคีในกลุ่มญาติมิตรสูง ให้ความสนใจร่วมแรงร่วมใจกันทำกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน เช่น พิธีกรรม งานบุญต่างๆ ตลอดจนงานอื่นๆ เพื่อประโยชน์ของชุมชนตน นอกจากนั้นสังคมชนบทในประเทศด้อยพัฒนา หรือกำลังพัฒนามักมีปัญหาเรื่องความยากจน การว่างงาน การอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ สุขภาพอนามัยไม่ดี และปัญหาอื่นๆ อีกหลายด้าน

ปัจจุบันประเทศไทยแบ่งพื้นที่การปกครองเป็น ๗๖ จังหวัด แต่ละจังหวัดต่างก็มีสังคมเมืองและสังคมชนบทอยู่ร่วมกันในจังหวัดของตน เป็นสังคมเมืองสังคมชนบทที่มีความเหมือนกันในภาพรวมในแต่ละแห่ง และความต่างกัน ในรายละเอียด ตามสภาพพื้นฐานและความเปลี่ยนแปลงของสังคมเมืองหรือสังคมชนบทในจังหวัดนั้นๆ จึงมีระดับต่างกันไปตามสภาพ ในกรณีของสังคมเมือง มีตั้งแต่สังคมเมืองขนาดใหญ่มากๆ เป็นมหานคร (กรุงเทพฯ) เมืองใหญ่ เมืองขนาดกลาง และเมืองเล็ก

ในด้าน **สังคมชนบท** นั้นก็มีระดับต่างๆ เช่นกัน ตั้งแต่ชนบทก้าวหน้า ชนบทที่มีความเจริญพอควร และชนบทล้าหลัง ที่สำคัญก็คือว่า หมู่บ้านหรือที่มักเรียกกันในปัจจุบันว่า **สังคมชนบท** เพิ่งจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากจากสภาพที่เคยดำรงอยู่ในสมัยสังคมจารีต ก็เมื่อ ๔ ทศวรรษที่ผ่านมาภายใต้การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่างๆ ทั้งนี้เพราะพลังผลักดันจากทุนนิยมตะวันตกหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ไม่ได้ทำให้เศรษฐกิจพอยังชีพในสังคมหมู่บ้านแตกสลายไปจนหมดสิ้น หากแต่มีผลต่อพื้นที่ในภาคกลาง บริเวณหัวเมืองชายทะเลตะวันออก และบางเมืองในภูมิภาคอื่นเท่านั้น เศรษฐกิจพอยังชีพและวิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชนยังดำรงอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ลดหลั่นลงมาในภาคใต้และภาคเหนือตามลำดับ ข้อมูลนี้สอดคล้องกับรายงานของคณะผู้เชี่ยวชาญจากธนาคารโลกที่เข้ามาสำรวจเศรษฐกิจไทยใน พ.ศ. ๒๕๐๐ ที่ระบุว่า ยังมีหมู่บ้านในประเทศไทยจำนวนมากที่มีวิถีชีวิตอยู่ในเศรษฐกิจพอยังชีพ และสภาพดังกล่าวได้แตกสลายไปอย่างสิ้นเชิงเมื่อมีการเร่งพัฒนาประเทศแบบมีแผนกำกับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๔ ต่อเนื่องมาถึงทุกวันนี้

นักวิชาการบางกลุ่มได้วิเคราะห์ว่า กระแสนโยบายที่แผ่เข้ามายังหมู่บ้านหรือสังคมชนบทภายใต้แผนพัฒนาฉบับต่างๆ นั้นทำให้หมู่บ้านล่มสลาย อยู่ในความครอบงำและการพึ่งพาสังคมเมืองทุกด้าน ทั้งนี้เพราะรัฐไม่มีแนวทางการรองรับที่เหมาะสมเมื่อหมู่บ้านต้องแปรเปลี่ยนไปตามพลวัตผลักดันของทุนนิยม อีกทั้งยุทธศาสตร์การพัฒนากระแสหลักของไทยก็เป็นการพัฒนาแบบไม่สมดุล มุ่งสู่ภายนอก และเน้นตลาดเสรี ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำอย่างมาก เมื่อหมู่บ้านล่มสลาย วิถีชีวิตชุมชนลายไป การรองรับก็ไม่ได้ ทรัพยากรถูกโยกย้ายดูดซับมาที่เมือง ชีวิตชาวบ้านจึงไร้ทิศทาง ชนบทในพื้นที่ก้นดงห่างไกลอยู่ในสภาพด้อยพัฒนา ต่อเนื่องให้เกิดปัญหานานับประการ เช่น ความยากจน การว่างงาน การย้ายถิ่น การขาดโอกาสทางการศึกษา สุขภาพอนามัยไม่ดี และความแปลกแยกทางสังคม-วัฒนธรรม

เมื่อเวลาผ่านไป สภาพการพัฒนาได้เห็นชัดว่า ยิ่งพัฒนายิ่งเกิดความเหลื่อมล้ำมากและความไม่เป็นธรรมระหว่างภาคอุตสาหกรรม ภาคบริการและภาคเกษตรกรรม เมืองและชนบท เจ้าของทุนและเจ้าของแรงงาน ด้วยเหตุนี้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๕ ซึ่งดำเนินการระหว่าง พ.ศ. ๒๕๒๕ ถึง พ.ศ. ๒๕๒๙ นั้นรัฐบาลจึงเริ่มเน้นการพัฒนาชนบทโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตชนบทล่างหลัง ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในพื้นที่ก้นดงห่างไกล และตามชายแดน การพัฒนาดังกล่าวได้ดำเนินต่อเนื่องมาถึงทุกวันนี้

แต่ในอีกด้านหนึ่งนับตั้งแต่ต้นทศวรรษ ๒๕๒๐ ปัญญาชนชาวบ้านและองค์กรพัฒนาเอกชนได้เริ่มการพัฒนาแนวใหม่ในหลายรูป เพื่อไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ดังจะได้กล่าวถึงในการสอนเสริมหน่วยการสอนที่ ๑๕ ต่อไป

สาระหลักของหน่วยที่ ๑๕

แนวการพัฒนาบนวิถีไทย

๑๕.๑ นิยามศัพท์คำว่า วิถีไทย บนพื้นฐานวัฒนธรรมไทย

วิถีไทย = แนวทางความเป็นไทย บนพื้นฐานวัฒนธรรมไทย

การพัฒนา = การกระทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เจริญเพื่อส่วนรวม การพัฒนาประเทศจึงต้องดำเนินไปพร้อมกันด้วยความสมดุลทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

๑๕.๒ สรุปการพัฒนาในศตวรรษกว่าที่ผ่านมา

เนื้อหาสาระในตอนนี้นำเสนอตามสภาพการพัฒนามาเป็น ๓ ช่วง ต่อเนื่องกันมาดังนี้

๑. การพัฒนาในสมัยรัชกาลที่ ๕ ถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นช่วงที่ไทยเผชิญกับการแผ่อำนาจของจักรวรรดินิยมตะวันตก ในสมัยรัชกาลที่ ๕ การคุกคามเป็นไปอย่างเข้มข้น แล้วลดลงในสมัยรัชกาลที่ ๖ และต่อมาผู้นำไทยในช่วงสมัยนี้ตระหนักดีว่า นอกจากการดำเนินนโยบายต่างประเทศที่ปรับให้ยืดหยุ่นเข้ากับภาวะการกดดันจากมหาอำนาจแล้ว การปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัยเป็นอีกวิถีทางหนึ่งที่สำคัญยิ่ง เพราะประเทศจักรวรรดินิยม มักเข้ายึดครองประเทศอื่นเป็นอาณานิคม ด้วยการอ้างถึงความเป็นบ้านป่าเมืองเถื่อนของประเทศนั้น ๆ และเข้ายึดครองเพื่อช่วยพัฒนาให้ดีขึ้น เหตุปัจจัยดังกล่าวเมื่อมาผสมผสานกับการขาดประสิทธิภาพของระบบไพร่และหน่วยงานราชการ ตลอดจนจนถึงการที่กลุ่มคนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้วิทยาการตะวันตกที่แผ่เข้ามา ทำให้การปฏิรูปบ้านเมืองให้เป็นสมัยใหม่ก่อนเกิดขึ้น โดยมี **วิธีการพัฒนา** ที่มีลักษณะเด่น ๓ ประการดังนี้

ประการแรก เป็นการดำเนินงานในแนว **การเดินสายกลาง มุ่งสร้างความก้าวหน้าท่ามกลาง ความสามัคคี** มากกว่าให้เกิดความเจริญก้าวหน้า แต่มีความขัดแย้งแตกแยก

ประการที่สอง เป็นการผสมผสานวิธีการแบบตะวันตกให้เข้ากับพื้นฐานวัฒนธรรมไทย

ประการที่สาม เน้นยุทธวิธีสร้างความสงบและความมั่นคงภายในประเทศ
ในด้าน **ผลของการพัฒนานั้นมีดังนี้**

การเมืองการปกครอง เกิดรัฐชาติไทย ได้รับแนวคิดการเมืองตะวันตก : ประชาธิปไตย สังคมนิยม แต่ประชาธิปไตยมีกระแสที่แรงและเด่นกว่า ส่วนผลที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การเกิดระบบราชการสมัยใหม่แบบตะวันตก บนพื้นฐานของระบบกระทรวง ทบวง กรม

เศรษฐกิจ เปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบทุนนิยม ซึ่งได้พัฒนาสืบต่อมา

สังคม เปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ เฉพาะในสังคมเมือง ยังมีได้ลงลึกไปถึงชนบท หมู่บ้าน

อนึ่ง การพัฒนาในช่วงสมัยนี้ได้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจในปลายรัชกาลที่ ๖ และในรัชกาลที่ ๗ จนเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่น่าไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง จากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยในวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕

๒. การพัฒนาจาก พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๕๐๐ หรือช่วงเสี้ยวศตวรรษของการเริ่มระบอบประชาธิปไตยในสังคมไทย ปัจจัยที่กำหนดแนวทางการพัฒนาประเทศ ในช่วงนี้มี ๔ ประการ ได้แก่

(๑) การสร้างความชอบธรรมให้แก่ผู้นำใหม่ในระบบประชาธิปไตย ที่ได้เข้ามากุมอำนาจบริหารประเทศ

(๒) ความรู้สึกชาตินิยมในหมู่ผู้นำสมัยนี้ที่ต้องการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าตามแบบอย่างของประเทศตะวันตกที่ได้เห็นมา

(๓) การลดบทบาทและอิทธิพลของอังกฤษ-ฝรั่งเศสในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

(๔) การเพิ่มบทบาทและอิทธิพลของญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒

รวมทั้งอิทธิพลของคอมมิวนิสต์หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒

อิทธิพลญี่ปุ่น: ชาตินิยม การเน้นเรื่องทหาร คอมมิวนิสต์: ไทยต่อต้านลัทธินี้ สหรัฐอเมริกาเริ่มแผ่อำนาจเข้ามาในด้าน **วิธีการปรับปรุงพัฒนาบ้านเมือง** ในสมัยนี้มีลักษณะสำคัญ ๓ ประการ ดังนี้

(๑) การใช้ลัทธิชาตินิยมในการกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจและการเมือง

(๒) การใช้อำนาจบังคับค่อนข้างสูง ลักษณะเป็นเผด็จการที่อิงประชาธิปไตย โดยแค่รูปแบบ

(๓) อิทธิพลอารยธรรมตะวันตกเริ่มปรากฏมากขึ้นในวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมเมือง

เมื่อหันมาพิจารณา **ผลของการพัฒนาเปลี่ยนแปลง** ก็มีสาระหลักที่สรุปได้ดังนี้

การเมืองการปกครอง เปลี่ยนแปลงมาปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย ที่อยู่ในช่วงของการทดลองค้นหา ยังห่างไกลจากสาระจิตวิญญาณการปฏิบัติจริงตามแนวคิดการเมืองการปกครองนี้

เศรษฐกิจเกิดทุนนิยมโดยรัฐ ตั้งรัฐวิสาหกิจจำนวนมากที่ไม่ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้ในการจัดอิทธิพลของนายทุนต่างชาติ และทำให้ไทยพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ ผลที่เกิดขึ้นนั้น นายทุนไทยเชื้อสายจีนยังคงมีบทบาทอันเป็นพลวัตยิ่งในเศรษฐกิจไทยสืบต่อมา ที่สำคัญก็คือได้ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์โยงใยประสานผลประโยชน์ระหว่างนักการเมือง ข้าราชการ และนักธุรกิจ ซึ่งสถานการณ์ดังกล่าวได้ดำเนินต่อเนื่องมาถึงทุกวันนี้ ที่การโยงใยขยายกว้างและซับซ้อนยิ่งขึ้นตามการเติบโตขยายตัวของเศรษฐกิจ

สังคม-วัฒนธรรม เริ่มเกิดสภาพการเป็นตะวันตก หรือ westernization ในวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมเมือง

๓. การพัฒนาในต้นทศวรรษ ๒๕๐๐-พ.ศ. ๒๕๔๔ เป็นช่วงสมัยที่มีแนวทางและวิธีการพัฒนาแตกต่างจาก ๒ สมัยแรกอยู่มาก ทำให้เกิด westernization รวมทั้งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากทุกๆ ด้านในสังคมไทย นักวิชาการบางคนเรียกขานช่วงสมัยนี้ว่า **สมัยพัฒนา** เพราะเริ่มพัฒนาประเทศโดยมีแผนที่กำหนดไว้เป็นแนวทางในการดำเนินงาน ซึ่งเป็นวิธีการที่ใช้กันอยู่มาจนถึงทุกวันนี้ ปัจจัยที่เร่งรัดให้ต้องเริ่มพัฒนาประเทศ โดยมีแผนพัฒนากำกับนั้นมี ๓ ประการ ได้แก่

(๑) ความต้องการที่จะพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศให้เจริญก้าวหน้าพ้นจากสภาพความด้อยพัฒนา

(๒) ความหวั่นเกรงภัยคุกคามของลัทธิคอมมิวนิสต์หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒

(๓) การขยายตัวของระบบทุนนิยมโลกในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ที่มีทุนนิยมจากสหรัฐอเมริกาเป็นแกนนำ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ ๑ ใช้เป็นแนวทางกำกับการพัฒนาประเทศระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๐๙ รวม ๖ ปี หลังจากนั้นแผนพัฒนาฯ ฉบับต่อๆ มาได้กำหนดไว้ฉบับละ ๕ ปี และนับตั้งแต่แผนพัฒนาฉบับที่ ๓ เป็นต้นมาได้เพิ่มมิติการพัฒนาในด้านสังคมด้วย จึงได้ปรับชื่อเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ในด้าน**อุดมการณ์และยุทธศาสตร์การพัฒนา** นั้นตั้งอยู่บนรากฐานความเชื่อหลัก ๓ ประการ คือ พัฒนานิยม บริโภคนิยม และความมั่นคงนิยม

จากรากฐานความเชื่อนี้นำไปสู่**ยุทธศาสตร์การพัฒนา** ที่มีลักษณะเด่น ๓ ประการดำเนินควบคู่กันไปดังนี้ **การมุ่งสู่ภายนอก ความไม่สมดุล** (เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก) **การเน้นตลาดเสรี**

ส่วน **ผลของการพัฒนา** ใน ๔ ทศวรรษที่ผ่านมาภายใต้แผนพัฒนา ๘ ฉบับนั้น ได้ก่อผลทั้งในด้านบวกและลบต่อสังคมไทย ในด้านหนึ่ง ประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก มีความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุ ได้รับวิทยาการเทคโนโลยีใหม่ๆ และความทันสมัยหลากหลายด้าน แต่**ในอีกด้านหนึ่งนั้น** ผลของการพัฒนาก็ได้ก่อให้เกิด

ปัญหาด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมมากมายหลายประการเช่นกัน ตั้งแต่การกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรมยิ่งแก่คนชั้นล่าง การล่มสลายของสังคมหมู่บ้าน ความเหลื่อมล้ำแปลกแยกระหว่างสังคมเมือง สังคมชนบท ปัญหาครอบครัว ปัญหาเด็กด้อยโอกาส เยาวชนและสตรี ปัญหาเรื่องคุณภาพชีวิต การเป็นวัตถุนิยมที่เพิ่มทวีขึ้นมาก การมีชีวิตที่ล้นเกินเคร่งเครียด การเสื่อมลงของจริยธรรมค่านิยมที่ดี การขาดความสมดุลระหว่างวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมตะวันตกที่รับเข้ามา การพึ่งพาเทคโนโลยีและทุนจากต่างประเทศ ตลอดจนถึงความเสื่อมโทรมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ปัญหาเหล่านี้ที่เรื้อรังต่อเนื่องกันมาและวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในกลาง พ.ศ. ๒๕๔๐ ทำให้แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งปัญญาชนชาวบ้านและองค์กรพัฒนาเอกชนได้เริ่มนำไปใช้พัฒนาบางหมู่บ้านในบางท้องที่ ตั้งแต่ต้นทศวรรษ ๒๕๒๐ ได้รับการกล่าวขวัญและอภิปรายพิจารณากันมากขึ้น

๑๕.๓ การพัฒนาที่ยั่งยืน

๑. แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเคยมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับแนวคิด **พอควร พออยู่พอกิน มีความสงบ** มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๗ และได้ทรงริเริ่มโครงการพระราชดำริต่างๆ ตามแนวคิดนี้ ต่อมาในวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๐ ได้ทรงพูดเรื่อง **เศรษฐกิจพอเพียง** และในปีต่อมา (๔ ธันวาคม ๒๕๔๑) ได้ทรงอธิบายเพิ่มเติมถึงความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อจะได้เข้าใจกันแจ่มชัด

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ **ความพอเพียง** หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้ความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

นอกจากแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังได้ทรงพระกรุณาฯ ความรู้เรื่องการทำการเกษตรที่ทรงทดลองคิดค้นขึ้นมาเผยแพร่ให้รู้ทั่วกัน ทรงตั้งชื่อว่า “ทฤษฎีใหม่” และมีพระราชดำรัสถึงเรื่องนี้ในวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๗

ทฤษฎีใหม่ เป็นหลักการหรือแนวทางในการบริหารจัดการที่ดินและน้ำเพื่อการเกษตรสำหรับเกษตรกรรายย่อย ในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด เป็นทฤษฎีแห่งการใช้น้ำเพื่อสนับสนุนการเกษตรของเกษตรกรในเขตพื้นที่แหล่งน้ำชลประทานในการเกษตร โดยอาศัยน้ำฝนและใช้วิธีการขุดแหล่งน้ำ (สระ) ในพื้นที่ของเกษตรกร แหล่งน้ำที่ได้นอกจากจะใช้สนับสนุนการทำนาที่เป็นอาชีพหลักแล้ว ยังใช้เพื่อการปลูกผักสวนครัว ไม้ผล ไม้ยืนต้น เลี้ยงปลา และทำการเกษตรแบบหมุนเวียน ได้แก่ การเลี้ยงไก่ เป็ด และสุกร แหล่งน้ำที่ขุดขึ้นดังกล่าวจะต้องจัดสรรการใช้น้ำอย่างเหมาะสมตามสัดส่วนของการจัดการด้านที่ดินและแหล่งน้ำในลักษณะ ๓๐-๓๐-๓๐-๑๐ คือ ขุดสระและเลี้ยงปลา ๓๐ ปลูกข้าว ๓๐ ปลูกพืชไร่พืชสวน ๓๐ และเป็นที่อยู่อาศัย ปลูกพืชสวนครัว เลี้ยงสัตว์ ๑๐

การดำเนินการตามทฤษฎีใหม่ เพื่อไปสู่เป้าหมาย ความเป็นอยู่ที่พอเพียงและการพึ่งตนเองได้ นั้นมี ๓ ขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ ๑ การจัดสรรพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย เพื่อไปสู่ความพอเพียงเลี้ยงตัวเองได้บนพื้นฐานความประหยัด

ขั้นที่ ๒ การรวมพลังของชุมชนในรูปของกลุ่มหรือสหกรณ์ เพื่อการผลิต การตลาด การจัดการ รวมถึงด้านสวัสดิการ การศึกษา และการพัฒนาสังคมในชุมชน

ขั้นที่ ๓ ความร่วมมือของกลุ่มหรือสหกรณ์ในชุมชนกับภายนอก เป็นการสร้างเครือข่ายกลุ่มอาชีพและขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้หลากหลาย โดยประสานความร่วมมือกับภาครัฐกิจ ภาคองค์กรพัฒนาเอกชน และภาคราชการ ในด้านเงินทุน การตลาด การผลิต การจัดการ และข่าวสารข้อมูล

จากข้อมูลที่ได้สรุปมานี้ กล่าวได้ว่าแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่เป็นปรัชญาการพัฒนา และแนวทางปฏิบัติที่จักนำไปสู่การพัฒนามนุษย์บนพื้นฐานวัฒนธรรมของเรา หรือการพัฒนาในแนววิถีไทย และจะก่อให้เกิดความอยู่ดีมีสุข ความสถาพร รวมทั้งความยั่งยืนแก่สังคมไทยโดยรวม

๒. แนวทางการพัฒนาแบบยั่งยืน

การพัฒนาแบบยั่งยืน เป็นการพัฒนายึด “คน” เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ให้ความสำคัญแก่เสรีภาพ ภราดรภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เน้นความสมดุลระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม ความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ตลอดจนถึงการให้โอกาสประชาชนมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในการร่วมคิดร่วมพัฒนา ให้ผลประโยชน์ ตกแก่ประชาชนและชุมชน มิใช่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมเพียงแค่ทำตามรัฐสั่ง การพัฒนาแบบยั่งยืนจึงเป็นแนวทางการพัฒนามนุษย์บนพื้นฐานศักยภาพของชุมชน รวมทั้งระบบคิด-ภูมิปัญญาของสังคมนั้น ๆ และมีมิติด้านวัฒนธรรมในระยะยาว เป้าหมายของการพัฒนาก็คือความอยู่ดีกินดีของคนระดับล่างหรือคนส่วนใหญ่ของประเทศตามพื้นฐานการดำรงชีวิต ในสังคมที่เกื้อกูลสมานฉันท์ มีความผาสุกสถาพรที่ยั่งยืน การพัฒนาตามแนวทางนี้ในสังคมไทยปัจจุบันที่ได้ทำกัน ในบางหมู่บ้านบางพื้นที่นั้นมีหลายรูปแบบ อาทิ วนเกษตร เกษตรผสมผสาน เกษตรธรรมชาติ การพัฒนาแบบพึ่งตนเอง การพัฒนาแนวพุทธ และ การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน

ส่วนหลักการพัฒนาแบบยั่งยืน นั้นมีองค์ประกอบสำคัญ ๕ ประการดังนี้

๑) ผลผลิตการผลิต ที่มีเสถียรภาพและประสิทธิภาพ

๒) ความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ที่กระจายไปถ้วนทั่วแก่ทุกกลุ่มสังคม

๓) ความยั่งยืน การปลูกฝังสร้างสำนึก และดำเนินการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติ

๔) การให้อำนาจแก่ประชาชน การพัฒนาต้องโดยประชาชนและโดยชุมชนอันหลากหลาย ไม่ใช่เพียงเพื่อประชาชนเท่านั้น หากแต่ประชาชนต้องมีส่วนร่วมเต็มที่ในการตัดสินใจและในกระบวนการต่างๆ ที่จะให้ชีวิตดี มีหลักประกันแก่พวกเขา สิทธิชุมชนและประชาธิปไตยจึงเป็นมิติที่สำคัญยิ่ง

๕) ภูมิปัญญาท้องถิ่น องค์ความรู้ท้องถิ่นจักต้องได้รับการส่งเสริมพัฒนา วัฒนธรรมชุมชนได้รับการเชิดชู ตลอดจนถึงจุดแข็งที่ดงามได้รับการสืบสานอย่างต่อเนื่อง และหากว่าการประยุกต์ความรู้เทคโนโลยีเป็นไปอย่างเหมาะสมสอดคล้องระหว่าง ภูมิปัญญาเทศ และ ภูมิปัญญาไทย แล้วก็จะได้ **ภูมิปัญญาไทย** ที่จักเป็นพื้นฐานความรู้ อันเข้มแข็งไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้